

УДК 343.811(477)«18-19»

СТАНОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ПРОГРЕСИВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ (В'ЯЗНИЧНОЇ) СИСТЕМИ

К. Марисюк

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
e-mail: marysyuk@i.ua*

У статті проаналізовано історію становлення англійської прогресивної пенітенціарної (в'язничної) системи. Досліджено її найбільш характерні риси та особливості функціонування.

Ключові слова: пенітенціарна система, покарання, злочинець.

Вивчення правового досвіду найрозвинутіших держав завжди було важливим і актуальним завданням широкого кола науковців і практиків. Це тим більш важливо, оскільки дає змогу не лише заповнити прогалини в дослідженнях, але й розуміти походження багатьох правових інститутів та виробити пропозиції щодо розвитку чинного законодавства.

Зазначене вище повною мірою стосується й кримінально-виконавчого права. І чи не найменш вивченим при цьому є питання виникнення та розвитку пенітенціарних (в'язничних) систем світу як передумови формування нинішньої кримінально-виконавчої системи України. Саме тому запропоноване дослідження можна вважати надзвичайно актуальним.

Питанням пенітенціарних (в'язничних) систем присвячували свої дослідження такі вчені, як І. Богатирьов, О. Колб, В. Трубников та багато інших, однак вони зосереджували свою увагу на досліджуваних питаннях лише у комплексі з вивченням інших проблем кримінально-виконавчого права. Спеціальних досліджень пенітенціарних (в'язничних) систем у вітчизняній науці фактично немає. На заповнення прогалин у наукових дослідженнях цього питання й спрямована запропонована стаття.

Окремо потрібно підкреслити, що досліджувана у цій науковій статті англійська прогресивна пенітенціарна (в'язнична) система з'явилася не на порожньому місці і не була винятково витвором фантазії її авторів. Їй передувало існування щонайменше двох більш ранніх пенітенціарних (в'язничних) систем, а саме – пенсильванської та оборнської.

Відтак, у середині XVIII ст. у м. Філадельфія (штат Пенсильванія, США) було розроблено та впроваджено у життя пенітенціарну (в'язничну) систему, названу за місцем своєї появи пенсильванською. Серед основних ознак останньої було одиначне тюремне утримання засуджених, одиночна праця в камерах, постійний режим мовчання, задоволення лише мінімальних потреб засуджених, сильний і постійний релігійний вплив на засуджених [4, с. 12].

На її зміну, а часом – на доповнення, на початку XIX ст. у м. Оборн (штат Нью-Йорк, США) було розроблено та впроваджено у практику дещо м'якшу пенітенціарну (в'язничну) систему – оборнську, яка передбачала одиначне тюремне утримання засуджених лише у нічний час, спільну працю засуджених та постійний режим мовчання [4, с. 13].

Вже у часи своєї появи обидві проаналізовані системи викликали досить багато дискусій, оскільки передбачали надзвичайно серйозні обмеження прав засуджених, часом не виправдані тяжкістю вчинених злочинів. Відтак, досить швидко з'явилися

ідеї щодо необхідності вироблення нових підходів до виконання покарання у вигляді позбавлення волі, які б враховували потреби тогочасного суспільства та слугували не лише меті покарання злочинця, а й меті його перевиховання та повернення до суспільства повноцінного громадянина. Результатом перелічених тенденцій стала поява так званих прогресивних пенітенціарних (в'язничних) систем, однією з яких була англійська прогресивна пенітенціарна (в'язнична) система.

Усвідомлюючи, що в межах однієї короткої публікації розкрити всі або хоча б основні проблемні питання, пов'язані зі становленням та функціонуванням англійської прогресивної пенітенціарної (в'язничної) системи неможливо, зосередимо нашу увагу лише на найважливіших, з нашого погляду з них.

Відтак, у XIX ст. в Англії та Ірландії з'явилася пенітенціарна система, відома як прогресивна система. Ця система полягала у поділі часу виконання кари у виді позбавлення волі на декілька етапів поряд з одночасним пом'якшенням умов її відбування по мірі вияву ознак виправлення з боку засудженого [6, с. 655].

Родоначальником англійської прогресивної тюремної системи був А. Меконочі, англійський капітан, призначений у 1840 р. начальником каторжної колонії на острові Норфолк.

До згаданої колонії скеровувалися найнебезпечніші та злісні засуджені. Не зважаючи на це, А. Меконочі зміг досягти значного успіху у їх виправленні.

Чи не найбільш суттєвою передумовою для цього слугувала розроблена ним та запроваджена на практиці своєрідна система відбування покарання.

Серед найзначущих положень згаданої пенітенціарної (в'язничної) системи були такі:

1) скасування вироків з певним терміном, який ставився в залежність від виконання якоїсь роботи;

2) уведення системи оцінок-марок, якими б оцінювалася виконана робота, працьовитість, поведінка засудженого;

3) відшкодування усіх витрат за рахунок ув'язнених, кожний з яких мав вносити свою частку (усі витрати на його існування додавалися до його загального «боргу» у вигляді оцінок-марок);

4) розподіл ув'язнених на маленькі групи (6–7 осіб) і введення системи кругової поруки (уся група відповідає за поведінку і працю кожного її члена, і навпаки);

5) пом'якшення умов тримання в останній період перебування ув'язненого у тюрмі шляхом переведення на напіввільний режим [3, с. 138].

А тепер проаналізуємо детальніше найважливіші, з нашого погляду, положення.

Англійська прогресивна тюремна система загалом передбачала поділ засуджених на три класи:

1) клас «зірок». До нього належали засуджені, які раніше не підлягали кримінальним покаранням, і яких було визнано «нерозбещеними». Засуджені цієї категорії мали носити на одязі спеціальну зірку, від чого і походила назва згаданого класу;

2) перехідний клас. Сюди належали засуджені, які були раніше засуджені за нетяжкі злочини і які не відносилися до професійних злочинців. До цього ж класу входили й засуджені уперше, які, через свої моральні якості, не могли носити зірку. Засуджені цього класу, у разі доведення свого виправлення, могли бути переведені до класу «зірок»;

3) клас рецидивістів. До нього входили особи, раніше засуджені за тяжкі злочини, а також особи, які через кількість попередніх судимостей, були визнані професійними злочинцями. Сюди ж належали злочинці, які були умовно звільнені, однак повернені для відбування покарання у в'язницю з огляду на порушення умов їх звільнення [1, с. 279].

Досліджений вище англійський варіант прогресивної системи містив у собі три етапи виконання покарання.

Перший етап полягав у поміщенні засудженого до в'язниці, створеної за типом пенсильванської системи. У таких умовах засуджений традиційно перебував від 3 до 9 місяців, залежно від категорії злочинця. Так, за твердженням Т. Денисової, засуджені класу «зірки» та усі засуджені жіночої статі могли утримуватися на цьому етапі не більш як 3 місяці, засуджені перехідного класу – 6 місяців, засуджені класу рецидивістів – 9 місяців [1, с. 280].

Наступний етап передбачав примусову працю, яка застосовувалася за типом обернської системи, але без обов'язку мовчання, проте за умов спільної праці, спільного перебування у церкві, школі, лікарні тощо. Водночас, на період сну, харчування, відпочинку засуджених ізольовували.

Згаданий етап поділявся на п'ять класів. Перехід до наступного класу, що тягнуло за собою пом'якшення умов відбування покарання, залежав від отримання засудженим відповідної кількості пунктів, які вимірювались марками. За особливу старанність у роботі засуджений міг отримати бонус – дві додаткові марки. Пункти надавались засудженим щодня за поведінку та за результати праці. Так, за три дні добросовісної праці засуджений міг додатково отримати шість марок, три дні позбавлення волі йому зараховувались за чотири, а відповідно, 30 днів праці – за 40 днів позбавлення волі.

Отже, за рахунок отримання додаткових марок засуджені могли скоротити строк ув'язнення, але не більше як на 1/4 – чоловіки та на 1/3 – жінки [2, с. 164–165].

За недбальство та погану поведінку марки втрачались [1, с. 280].

В'язень, який отримував визначену кількість пунктів у четвертому класі, переходив до п'ятого (найвищого, спеціального) класу, з якого, відбувши 3/4 (чоловіки) та 2/3 (жінки) строку покарання, отримував умовне (дострокове) звільнення – етап третій [7, с. 600]. Засуджений отримував відповідне посвідчення, звільнявся з ув'язнення, але на волі перебував під наглядом поліції і у випадку порушення правил поведінки міг бути повернений до місця відбування покарання для його завершення.

Лише після закінчення випробувального строку, рівного за часом невідбутій частині покарання, ув'язнені могли отримати повне (безумовне) звільнення.

Ключовою засадою пенітенціарної системи, виробленої А. Меконочі, було переконання, що завданням виконання покарання у вигляді позбавлення волі є навчання в'язнів самоконтролю, а також самостійного прийняття рішення і здійснення вибору, щоб підготувати їх до життя після звільнення без загрози вчинення нових злочинів. Ситуація, коли в'язень міг через власну поведінку значно покращити свою долю, на думку Меконочі, сприяла розвиткові такої поведінки. Він писав з цього приводу: «В традиційному тюремному режимі центральною помилкою є те, що від в'язня вимагають лише покори. Стара система, яка не надає в'язневі жодної можливості боротися зі спокусами, не дає йому можливості виробити в собі енергію і силу до боротьби. Наглядач вимагає від засудженого послуху, автоматичного і неусвідомленого. Відтак, після звільнення, колишній засуджений стає беззахисним щодо життєвих спокус і ненавченим у в'язниці боротися з ними, і саме тому вчиняє новий злочин» [5, с. 34].

Меконочі, з метою досягнення мети виправлення засуджених, старався пробудити та розвинути в останніх прагнення до покращення умов життя. Такий підхід, на його думку, призводив до того, що засуджені «прагнули до порядку і праці, в той час, як виключне застосування примусу, підштовхувало їх до повстань» [5, с. 35].

Ще однією ключовою засадою досліджуваної пенітенціарної системи було постійне поєднання науки та праці при впливі на засуджених. Цікавим нововведен-

ням було те, що створювались умови, за яких сам засуджений був зацікавлений у результатах своєї праці, оскільки лише через неї можна було суттєво полегшити своє становище у в'язниці та значно скоротити строк покарання [2, с. 163].

Не можна не зазначити, що саме запропонована Меконочі система давала можливість засудженим на закінчення перебування у в'язниці у досить реальному майбутньому, одразу ж після отримання ними чітко визначеної кількості балів.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що розроблена А. Меконочі пенітенціарна (в'язнична) система дали змогу зробити крок до гуманізації кримінальних покарань, оскільки значно полегшила умови відбування покарання у вигляді позбавлення волі порівняно з раніше існуючими пенсильванською чи оборнською пенітенціарними системами. Вона ж стала відправною точкою для подальших реформ у цій сфері.

Список використаної літератури

1. Кримінально-виконавче право / за ред. Т. Денисової. – К. : Істина, 2008. – 400 с.
2. Кримінально-виконавче право України / за ред. проф. А. Степанюка. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.
3. Кримінально-виконавче право України. Загальна та Особлива частини / за заг. ред. О. Джузи. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 446 с.
4. *Марисюк К.* Кримінально-виконавче право України в схемах і таблицях: Загальна частина / К. Марисюк. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 76 с.
5. *Lelental S.* Wykłady prawa karnego wykonawczego z elementami polityki kryminalnej / S. Lalental. – Łódź : Uniwersytet Łódzki, 1996. – 290 s.
6. *Marek A.* Prawo karne / A. Marek. – Warszawa : C. H. Beck, 2001. – 705 s.
7. *Swida W.* Prawo karne / W. Swida. – Warszawa : PWN, 1989. – 615 s.

СТАНОВЛЕНИЕ АНГЛИЙСКОЙ ПРОГРЕССИВНОЙ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ (ТЮРЕМНОЙ) СИСТЕМЫ

К. Марисюк

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье проанализировано историю становления английской прогрессивной пенитенциарной (тюремной) системы. Исследовано ее наиболее характерные черты и особенности функционирования.

Ключевые слова: пенитенциарная система, наказание, преступник.

BECOMING OF ENGLISH PROGRESSIVE PENITENCIARNOY (PRISON) SYSTEM

К. Marysyuk

*Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

History of establishment of the English progressive penitentiary (prison) system is analysed in the article. The most characteristic features and peculiarities of functioning are investigated.

Key words: penitentiary system, punishment, criminal.

*Стаття: надійшла до редакції 12.03.2014
прийнята до друку 19.06.2014*